

Tihomira Mršić
Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Strossmayerov trg 2, HR-10000 Zagreb

PROŠIRIVANJE JEDNOSTAVNE REČENICE (S OSVRTOM NA TZV. PREDIKATNI PROŠIRAK I KOPULATIVNE GLAGOLE)

Nastojeći približiti francusku i hrvatsku analizu rečenice, kao i pripadajuće jezikoslovno nazivlje, autorica predlaže opis gramatičkog ustrojstva jednostavne proširene rečenice koji vodi računa o semantičkim dupunama te se posebno osvrće na kopulativne glagole i tzv. predikatni proširak.

0. Uvod

Uvođenjem posve primjerenog kalka *proširak* (*ekspanzija*) u hrvatsko jezikoslovno nazivlje rečenične analize problematizira se već uvriježeni naziv *predikatni proširak*^{1,2}. Nastojeći objediniti neke elemente funkcionalnog pristupa³ s transformativno-generativnim⁴, te semantičku obvezatnost dopunjavanja nepotpunih sadržaja s pojmom proširivanja, analizirat ćemo jednostavnu proširenu rečenicu s obzirom na primarne i sekundarne proširke rečenične jezgre, odnosno predikata kao nositelja rečeničnog ustrojstva. U tom smislu prikazat ćemo u novom svjetlu kopulativne glagole (glagole-spone) i ono što se trenutаčno u hrvatskom jezikoslovnom nazivlju zove *predikatni proširak*. Imajući u vidu ukupnu obavijesnu shemu izričaja i semantičku obvezatnost proširivanja, takva analiza rečenice stupnjuje obvezatnost proširivanja te dopune smatra semantički obvezatnim prošircima. Tako u primarne proširke jednostavne rečenice ubraja proširke predikata, i to ne samo priložne oznake i objekte, već i obvezatne semantičke **dopune** ili **komplemente** predikatnoga glagola i nomena (uz kopulativne glagole), ali i dopune subjektnog nomena. U sekundarne proširke jednostavne rečenice ubraja neobvezatne proširke za koje predlaže na-

¹ Mirko Peti, *Predikatni proširak*, Zagreb 1979.

² S obzirom da su predikatni proširci zapravo i objekti i priložne oznake.

³ Uglavnom prema André Martinet, *Éléments de linguistique générale*, Paris 1970.

⁴ Sekundarno proširivanje na osnovi preoblikovanja dviju prethodnih rečenica.

ziv **dodaci** ili **adjunkcije nomena i glagola** (dakle, ne funkcija, već uvrštenih riječi).

0.1. Primarni proširci – dopune ili komplementi

Primarni proširci – dopune ili komplementi – upotpunjuju značenje jednog već postojećeg elementa u izričaju (ta se dva elementa mogu zamisliti i izražena jednom riječju), a uvrstavaju se izravno uz osnovne dijelove rečenice, tj. subjekt i predikat. Dopune mogu imati istovjetnu (subjekt: *Blaženi siromašni duhom.*; predikat: *Pokazao se idiotom.*) ili drukčiju (objekt: *Gledam televiziju.*; adverbna oznaka: *Ustajem rano.*) funkciju od funkcije elementa koji određuju. Kad imaju drukčiju funkciju (objekti i adverbne oznake: funkciju označuje ili njihov položaj ili neki funkcionalni monem, kao padežni nastavak, prijedlog ili oboje), onda su obično **relativno obvezatne dopune** (jer bi predikatni glagol mogao stajati i bez njih, npr.: *Gledam.*), ali mogu biti i posve **obvezatne** (adverbne oznake: *Stanujem u Zelengaju.*). Kad imaju istovjetnu funkciju, onda su uvijek obvezatne dopune (*On je željan znanja.*; *Željni znanja imat će što naučiti.*), jer su dokaz da se dubinski semantički zahtjev nije mogao drukčije ostvariti no proširivanjem dopunjavanjem nekog elementa u izričaju.

0.2. Primarno-sekundarni proširak – dopuna/dodatak – predikativ

Između primarnih i sekundarnih proširaka stajala bi dopuna/dodatak koji nazivamo predikativ, a koji bi pripadao primarnim prošircima po tome što, kao i adverbna oznaka, izravno proširuje predikat i nema funkciju istovjetnu funkciji elementa koji određuje (što ga čini relativno obvezatnom dopunom), a sekundarnima po tome što se izvodi preoblikovanjem iz dviju ishodišnih rečenica (dodatak). Njegovu funkciju, u oba jezika (francuskom i hrvatskom), označuju i položaj u rečenici (uz predikat) i funkcionalni monem (slaganje sa subjektom).

0.3. Sekundarni proširci – dodaci ili adjunkcije nomena i glagola

Sekundarni proširci – dodaci ili adjunkcije nomena i glagola (dakle, vrsta riječi, a ne funkcija) – proširuju ono čemu se dodaju sužujući mu (precizirajući) značenje. Takvi proširci imaju funkciju istovjetnu funkciji elementa koji određuju (subjekt: *Biješe ptice pjevaju.*; objekt: *Gledam bijele ptice.*, itd.). Dodaci se uvrstavaju preoblikovanjem dviju ishodišnih rečenica (npr. *Ptice pjevaju. Ptice su bijele.* → *Biješe ptice pjevaju.*).

1. Proširivanje

Izraz *ekspanzija*, koji hrvatska riječ *proširak* doslovno prevodi, u funkcionalnoj lingvistici⁵ označuje svaki onaj element dodan izričaju, koji nije obvezatan

⁵ Martinet, n.dj., III. 4–30.

(tj. sve osim predikata i elemenata neophodnih za njegovu aktualizaciju, kao što je subjekt, ondje gdje postoji) i ne mijenja postojeće međuodnose i funkcije prethodno postojećih elemenata. Stoga možemo reći da se, na neki način, svaki element dodan izričaju može smatrati proširkom predikata.

Unutar jednostavne rečenice, za razliku od proširivanja koordinacijom (On *kupuje i prodaje* namještaj.), gdje se funkcija dodanog elementa već nalazi kod prethodno postojećeg elementa, postoji proširivanje subordinacijom, u kojem se funkcija dodanog elementa ne nalazi kod nekog prethodno postojećeg elementa u istom izričaju (hrv. *Pas jede meso.*; fr. *Je regarde ma sœur.*). Subordinirani element može proširivati gotovo svaki rečenični element, pa tako i onaj koji je i sam već subordiniran (hrv. *On trči jako brzo.*)⁶.

Mi bismo ovdje dodali još i proširivanje dopunjavanjem, gdje nije riječ o sklapanju dviju ishodišnih rečenica, već o dopunjavanju smisla nekih dijelova rečenice koji su semantički nepotpuni (v. 1.1, 1.3, 5.1). Time se pojava proširivanja ne ograničuje samo na središnju jezgru izričaja, već na svaki njegov dio, te se vidi koliku zapravo ima ulogu u slaganju poruka.

Iz opisanoga proizlazi da je posve neprimjereno neki poseban proširak rečenice nazivati predikatnim proširkom, jer su u širem smislu, kao što smo vidjeli, svi proširci zapravo proširci predikata, a u užem smislu to su svakako prvenstveno objekti i priložne oznake, a tek potom ono što se danas u hrvatskom jezikoslovlju naziva predikatnim proširkom⁷ (*Sava teče mutna.*). To je prvi razlog za izmjenu naziva *predikatni proširak*. Drugi je taj da je uvijek praktično pri analizi rečenice razlikovati semantičke *dopune*⁸, tj. one rečenične elemente koji su obvezatni s obzirom na dubinski semantički zahtjev, od *podataka* koji nisu neophodni za poruku izričaja.

1.1. Obvezatnost

Obvezatnost je, dijakronijski gledano, uvijek semantička kategorija, premda katkada, s obzirom na stupanj redovitosti i očitosti, zalazi i u područje gra-

⁶ Taj već subordinirani element, npr. objekt, može subordinirati neki drugi element, što se u hrvatskoj terminologiji naziva atribucijom. Elementi koji su subordinirani direktno predikatu (dakle, primarno subordinirani elementi) dobivaju svoju funkciju u rečenici ili prema položaju u rečenici ili dodavanjem kojeg funkcionalnog monema (prijedlozi, padežni nastavci). Sekundarno subordinirani elementi (tj. elementi subordinirani elementima koji su i sami subordinirani), kao npr. atributi, imaju istu funkciju kao i element kojemu su subordinirani. Vidi Martinet, nav. dj., III. 4–30. Expansion.

⁷ Tako u Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1986., i *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1979., što zapravo znači da je naziv općeprihvaćen.

⁸ U francuskom su pak sve komplementi (»dopune«), i ono što semantički nadopunjuje neke riječi (npr. *complément d'objet*, »objektna dopuna«), i ono što je semantički neobvezatan dodatak (npr. *complément du nom*, »dopuna imenice«).

matickog. Npr. za postojanje predikata uglavnom je obvezatno postojanje subjekta. Isto tako, uz predikatne glagole sa značenjem 'prebivati' (*živjeti, stanovati, boraviti* itd., npr.: *Stanujem u Šubićevoj.*) adverbne su oznake semantički obvezatne dopune, dok je drugdje ta obvezatnost labavija i manje uočljiva. Tu su i glagoli-spone (prvenstveno glagol 'biti') i drugi glagoli koji poprimaju potpuno značenje tek uz dopunu (*Izgleda zadovoljan.*).

Sve takve očite i manje očite semantički obvezatne proširke zvat ćemo **dopunama** jer ono što nadopunjuju tek u zajednici s njima ostvaruje potpuno značenje (*Ona je sveta.*). Dopune se katkada mogu nalaziti negdje drugdje unutar ukupno izrečenog pa tako ne biti izražene u istoj rečenici, a može ih osigurati i situacija, te mogu biti jezično neostvarene u izričaju.

1.1.1. Aktiviranje obvezatnosti i njezina neutralizacija

Obvezatnost proširivanja dopunjavanjem aktivira semantički sadržaj riječi (*»nositi«* što?), pa i širi semantički sadržaj rečenice (*»iz«* *vaditi* odakle?), diskurza i situacije, ali isto tako i funkcija riječi u rečenici. Npr. infinitiv jednog te istog glagola upotrijebljenog kao subjekt može ne zahtijevati objektnu dopunu (*Lijepo je čuditi se.; Bijaše brati, a ne spati.*), a zahtijevati je u predikatnoj funkciji (*Uvijek sam se čudio onima koji...; Berem cvijeće.*). Ili obrnuto, općenito, tj. svojim sadržajem, ne zahtijevati objekt, pa tako ni u funkciji subjekta (*Lijepo je živjeti.*), ali iznimno moći primiti objekt u predikatnoj funkciji (*On živi svoju vjeru.*).

Što je veća frekvencija određenih slučajeva dopunjavanja, to je njihova obvezatnost jače izražena. Dakle, stupanj relativne obvezatnosti proporcionalan je s frekvencijom dotičnih sintagmatskih konstelacija. Međutim, deetimizacija uvijek omogućuje i razrješenje od te obvezatnosti (*Ja jesam.*). Npr. iza nekih glagola česti su objekti (*Promatram ljude.*), ali se oni mogu upotrijebiti i samostalno te svoje značenje usmjeriti na sebe i time ga donekle obilježiti i učiniti apstraktnijim (*Promatram.*).

1.1.2. Relativnost semantičke obvezatnosti

Kad su u pitanju dubinski semantički zahtjevi, u jeziku je gotovo sve relativno, pa se tako i ono što se jednom čini posve obvezatnim može te obvezatnosti osloboditi. Dakle, *relativna semantička obvezatnost* opisuje slučaj u kojem se dubinski semantički zahtjev ne može drukčije ostvariti no dopunjavanjem određenog elementa, premda ovaj svojim sadržajem ne zahtijeva uvijek dopunu. Npr. želimo li reći da je nešto 'bijelo', te to izraziti konstrukcijom koja izražava statično značenje, reći ćemo *bijel je* (ili ... *je bijel*) premda glagol *biti* nije obvezatno spona (*Ja jesam.*), niti zahtijeva za sobom uvijek pridjev (*On je gospodin.; On je dobro.*), a još manje uvijek pridjev *bijel* (*On je dobar.*). Takve bismo dopune, kojih je najveći broj, nazvali *semantički relativno obvezatnim dopunama*, s obzirom na to da postoje i one koje su *posve obvezatne* (*Stanujem +*

priložna oznaka mjesta). Dopuna koja pretpostavlja postojanje jedne druge riječi u rečenici uvrštava se u rečenični ustroj, a riječ koju dopuna semantički nadopunjuje otvara joj ondje mjesto (npr. u *Treba joj pružiti nadu*. riječ *pružiti* otvara mjesto uvrštenoj dopuni *nadu*).

1.2. Objekti kao relativno obvezatne dopune

Dopune mogu izravno ovisiti o predikatnom glagolu (objekti), ali mogu ovisiti i o predikatnom nomeni, te biti zapravo objekti imenskih predikata (*Ormar je pun svega i svačega.*). Svi objekti glagola, direktni i indirektni, kao i objekti imenskih predikata, također su dopune, jer se u tom slučaju, prema zacrtanoj shemi dubinskog semantičkog zahtjeva, u predikatnim glagolima i nomenima koje nadopunjuju aktivira zahtjev za objektom kao dopunom (*Gledam televiziju.; Dajem joj kruh.*), dakle, *gledam što, dajem što?, komu?*. Međutim, oni su relativno obvezatne dopune jer sami ti predikatni nomeni i glagoli zahtijevaju određenu dopunu tek u posve određenom rečeničnom kontekstu, odnosno semantičkoj konstelaciji. Npr. za prelazne glagole možemo općenito reći da obvezatno zahtijevaju objektne dopune.

1.3. Kopulativni glagoli

Predikat kao nosilac rečeničnog ustrojstva zahtijeva upravo najveću preciznost značenja. Kako ga neki glagoli u predikatnoj funkciji nemaju, moraju ga nadopunjavati drugim riječima koje ćemo zvati *dopunama*⁹. To su, u oba jezika, u hrvatskom i u francuskom, glagoli s varijantama značenja 'biti, postati, ostaniti' i 'činiti se, izgledati kao' (u hrvatskom npr. *postati, ostaniti, izići, ispasti, pokazati se, graditi se, činiti se, izgledati* itd.), koji se etimizacijom preuzimaju iz različitih semantičkih skupova, a nazivamo ih *kopulativnim glagolima* ili *glagolima-sponama* (v. 5.1). Dopune takvih glagola u hrvatskom mogu biti u nominativu (*Djevojka ostade sama.*) i instrumentalu (*Postao je ubrzo predsjednikom.*).

2. Gramatičko ustrojstvo rečenice

Sadržajno ustrojstvo¹⁰ rečenice (koje određuje odnose među riječima, način na koji se riječi uvrštavaju u rečenicu i njihov redoslijed) bez gramatičkog se ustrojstva ne bi moglo jasno očitovati. Gramatičko je ustrojstvo zasnovano na obavijesnosti i zalihosnosti gramatičkih svojstava riječi. Riječi sa svojim gramatičkim svojstvima pretpostavljaju u rečenici postojanje drugih riječi s istim ili drugim gramatičkim svojstvima. U tom smislu, dakle, postoji određena predvidljivost, ali i izbor. Svaki element dodan izričajju sužuje virtualnost, te za-

⁹ Katičić, nav.dj., proširke predikatnih glagola naziva prošircima (t. 75.), dok proširke nomena naziva dopunama (t. 349).

¹⁰ Obavijesno ustrojstvo: tema, rema; sadržajno ustrojstvo: rijek, agens, instrument, socijativ, faktitiv, objektiv, adverbijal. Katičić, nav.dj., 24–54.

pravo mijenja i točnije određuje prethodne elemente.

Riječ koja otvara mjesto drugim riječima u rečenici, a da ga njoj ne otvara nijedna druga, jest predikat. Kao što u izrazu *vrlo dobar*, *vrlo* modificira *dobar*, a u *pročitati pro-* modificira *čitati*, kao svojevrsnu determinaciju, odnosno modifikaciju, možemo shvatiti i odnose predikata s drugim riječima, kako s onima koje izravno ovise o predikatu, tako i s onima koje su tima potonjima subordinirane, jer sve one smanjuju virtualnost, određuju, modificiraju.¹¹

2.1. Primarni i sekundarni proširci

Predikatu kao nositelju rečeničnog ustrojstva izravno se subordiniraju osnovni dijelovi rečenice koje ćemo ovdje zvati *primarnim prošircima*: objekti, adverbna oznaka, ali i semantički obvezatne dopune/komplementi predikatnoga glagola i nomena. Međutim, u primarne proširke jednostavne rečenice ubrojiti ćemo i semantički obvezatne dopune subjekta, kao osnovnog dijela rečenice. Dakle, osnovne dijelove rečenice čine predikat sa subjektom kao aktualizatorom, te sljedeći primarni proširci:

1. objekti (izravni i neizravni),
2. adverbna oznaka,
3. dopune/komplementi (semantički obvezatne dopune predikatnog i subjektnog glagola i nomena).

Predikatnom glagolu dodaje se i jedan proširak koji smještamo između dopune i dodataka, a to je predikativ.

Glagolima i nomenima u rečenici mogu se subordinirati i elementi koje ćemo ovdje zvati *sekundarnim prošircima* ili *dodacima (adjunkcijama)*, a koji se uvrstavaju iz druge ishodišne rečenice preoblikama apozicije, atribucije i predikativizacije (v. 3.2.1.1–3.2.2), tj.:

1. atribut,
2. apozicija i
3. predikativ.

2.2. Dopuna kao primarni proširak

Kao što nomen imenskoga predikata smatramo dijelom predikata (*Hier, il y avait fête au village.*), tj. predikatom, tako i semantičke dopune predikatnih glagola (*On je vrijedan.*) i nomena (*Izabran je za šefa.*), kao i subjektnih nomena (*Blaženi siromašni duhom.*) možemo smatrati dijelovima izraženog, odnosno neizraženog predikata. Dopunama, kao što smo rekli, nazivamo riječi koje semantički nadopunjuju druge semantički nepotpune riječi i s njima čine jedinstveni semantički sadržaj. Na taj način, osim glagola 'biti', i druge

¹¹ Pottier u *Systématique des éléments de relation*, str. 298, smatra da se takva modifikacija može općenito svesti na prostorno, vremensko i pojmovno polje, u što ovdje ne ulazimo.

semantički nepotpune glagole možemo smatrati sponama ili kopulama koje zahtijevaju semantičke dopune.

2.3. Priložna oznaka i obvezatnost

Priložne oznake mogu se naći u funkciji izravnog određivanja značenja predikatnoga glagola te mu biti obvezatne dopune (*Stanujem u Zagrebu.*), ali mogu biti i relativno obvezatne dopune (*Sutra ću doći.*). Često su proširci primarnih adverbni oznaka kao proširaka predikata (*Ja te jako dobro poznajem.*). Međutim, priložne oznake su uvijek primarni proširci koji se izravno, tj. bez preoblika, pridaju predikatnom glagolu (AO¹), ili već postojećoj priložnoj oznaci (AO²).

3. Primarno i sekundarno proširivanje

3.0. Osnovni dijelovi rečenice

Predikat je temeljna riječ u rečenici koja otvara mjesto drugima, ali ga njoj ne otvara nijedna druga. Može biti glagolski i nomenski.

Subjekt je imenska riječ (u hrv. u nominativu) kojoj većina predikata otvara mjesto, a koja aktualizira predikat i slaže se s njim u licu i broju.

3.1. Primarno proširivanje predikata i subjekta, primarni proširci

3.1.1. Primarno proširivanje predikata

3.1.1.1. Objekti. Dok jedni predikatni glagoli, nepotpuna značenja, otvaraju mjesto dopunama (*Čini se dobar.*), drugi predikatni glagoli otvaraju mjesto riječima koje nazivamo objektima (direktni: *Ljubim te.*, indirektni: *Vjeruj mi.*). Formalno razlikujemo izravne objekte (direktni: u hrvatskom u akuzativu, u francuskom bez prijedloga) i neizravne objekte (indirektni: u hrvatskom u drugim kosim padežima i prijedložnom izrazu, a u francuskom prijedložni izraz). Objekti su relativno obvezatne dopune za razliku od obvezatnih dopuna kopulativnih glagola. Valja ukazati na osnovnu razliku između priložne oznake, koja pobliže određuje sadržaj predikata, i indirektnog objekta. Naime, priložnu oznaku možemo parafrazirati jer ne ovisi o glagolu nego o sadržaju koji želimo iznijeti, dok indirektni objekt ne možemo, jer izravno ovisi o predikatnom glagolu.¹² Glagoli zahtijevaju objekte u određenim padežima ili s određenim prijedlozima u prijedložnim izrazima. Na taj se način iza glagola javljaju unaprijed zadani prijedlozi¹³ (u hrvatskom s padežima) u prijedložnom izrazu u hrvatskom i u francuskom, ili u hrvatskom samo određeni padež. Na primjer:

¹² Katičić, navj.dj., t. 221.

¹³ Jedan ili više prijedloga.

hrv. *zaljubiti se u koga, oskudijevati u čemu, zahvaliti na čemu, ovisiti o čemu, strepiti za što;*

fr. *nuire à, dépendre de, ressembler à, obéir à, itd.*

3.1.1.2. Priložne oznake. Priložne se oznake odabiru prema sadržaju, i od svih dijelova rečenice najslabije su uklopljene u rečenični ustroj. Izražavaju sredstvo, načinske, mjesne i vremenske odredbe. Međutim, neke su priložne oznake obvezatne, što znači da, premda postoji izbor sadržaja priložne oznake, ne postoji mogućnost ispuštanja. Tako, kao što smo vidjeli, glagoli sa značenjem 'stanovati, živjeti, prebivati' zahtijevaju priložne oznake s odredbom po mjestu ('tu, ondje, na selu, u gradu, u kući, u Zagrebu', itd.), dakako, u oba jezika. Neke se priložne oznake odnose izravno na predikat (način, cijena, mjera: fr. *Ce sac pèse cent kilos.*; hrv. *Ova torba teži 100 kg.*), te su u tom smislu relativno obvezatne dopune, kao i objekti prelaznih glagola, dok se druge odnose na čitavu rečenicu i relativno se slobodno njome kreću (hrv. *Doći ću sutra. Sutra ću doći.*). Uz prvu priložnu oznaku (AO¹: *Malo znamo.*) predikatnoga glagola možemo uvrstiti i drugu (AO²: *Vrlo malo znamo.*).

3.1.1.3. Obvezatne dopune glagola i nomena. Uz predikatne glagole i nomene kojih je značenje bez dopuna nepotpuno uvrštavaju se primarni proširci predikata-dopune (*Čini se dobar.*). Neki od tih glagola i nomena mogu stajati i sami i imati puno značenje, međutim, dodavanjem dopuna značenje takvih glagola se apstrahira na neka osnovna značenja bliska glagolu 'biti', koja možemo svesti na označavanje 'stanja, izgleda, postajanja, trajanja, ulaženja u stanje' i sl.

3.1.1.3.1. Dopuna glagola¹⁴.

3.1.1.3.1.1. Kopulativni ili semileksikalni glagoli, glagoli nepotpuna smisla. Kopulativni ili semileksikalni¹⁵ glagoli jesu glagoli nepotpuna smisla koji otvaraju mjesto dopunama, a te mogu biti imenske riječi ili prijedložni izrazi. U latinskom su to konstrukcije s dva nominativa uz kopulativne glagole, od kojih je jedan nominativ subjekt, a drugi dio predikata (lat. *videor, fio, exsisto, evado, appareo...*: *Senatores Romani patres dicti sunt.*). Valja reći da se konstrukcija s dva nominativa može pojaviti i nakon pasivne preoblike konstrukcije s dva akuzativa koju zahtijevaju prelazni glagoli (*Spartacus a servis dux electus est.*). Dakako, isto vrijedi za francuski i za hrvatski (fr. *On l'a choisi pour chef. Il est choisi pour chef.*; hrv. *Izabrali su ga za šefa. Izabran je za šefa.*).

¹⁴ Naziv uzima za osnovu vrstu riječi, tj. glagol i nomen, a ne funkciju, jer o dotičnom glagolu i nomen dopuna ovisi. Osim toga, od dopuna razlikujemo dodatke, koji su neobvezatni i sekundarni proširci. Dopuna je, dakle, takav obvezatan proširak koji nadopunjuje nepotpun smisao nomena ili glagola u predikatu (ali eliptično i bez predikata), koji tu dopunu zahtijevaju i otvaraju joj mjesto.

¹⁵ Tako ih npr. naziva *Grammatica italiana*, Battaglia–Pernicone, Torino 1974.

a) Neprelazni i pasivni glagoli¹⁶. Npr. u hrvatskom su to neprelazni glagoli: *postati, ostati, izići, ispasti, činiti se, izgledati* itd., a u francuskom glagoli *paraître, devenir, sembler, considérer, se vouloir* itd., koji zahtijevaju dopune koje se odnose na subjekt. Dopune takvih glagola u hrvatskoj terminologiji¹⁷ nazivaju se *prošircima*¹⁸, a u francuskoj *atributom* ili *predikatom*. Takav atribut ili predikat »izražava način postojanja subjekta putem izraženog ili podrazumijevanog glagola«. ¹⁹ Veže se za subjekt ne samo glagolom *biti* (*Dieu est juste.*) ili nekim drugim sličnim glagolom (*Postaje smiješan.*), već i nekim glagolima akcije ili nekim pasivnim glagolima (*Il part furieux., Il plane cygne après s'être envolé corbeau., La neige tombait dense et affreuse., Ma barbe pousse blanche., Il fut choisi pour chef., Il sera regardé comme coupable.*). Jedan dio sadržaja tog francuskog naziva (atribut ili predikat) u hrvatskom bi pokrивao naziv imenski predikat (npr. *Bog je pravedan.*), drugi dio naziv proširak predikata (*Djevojka ostade začuđena.*), a treći dio tzv. predikatni proširak (*Sava teče mutna.*).

Takve dopunske elemente zvat ćemo dopunama glagola (hrv. *Postao je učitelj.*), a same glagole koji zahtijevaju takve dopune *sponama*, odnosno *kopulama* (fr. *Il paraît content.*).

b) Prelazni i aktivni glagoli. Takva konstrukcija u latinskom jeziku odgovara konstrukciji dvaju akuzativa s kopulativnim glagolima, od kojih je jedan objekt, a drugi dio predikat (*Exercitus Diocletianum imperatorem creavit.*). U latinskom su takvi kopulativni glagoli: *voco, appello, dico, nomino, puto, existimo, iudico, duco, creo, eligo, reddo, renuntio*, a u francuskom i hrvatskom glagoli istog sadržaja. Svi takvi kopulativni glagoli u aktivu mogu biti prelazni i zahtijevati dopune koje se odnose na objekt (hrv. *Izabrali smo te za vođu.*, *Drže ga za budalu.*, fr. *On l'a choisi pour chef.*)

3.1.1.3.1.2. Agens pasivnoga glagola kao dopuna pasivnoga glagola. Vršitelja radnje pasivnoga glagola također možemo shvatiti kao dopunu predikatnoga nomena pasivnoga glagola ako pretpostavimo da pasivna rečenica nastaje preoblikom iz temeljne aktivne rečenice koja ima subjekt. Tom prilikom subjekt temeljne rečenice (ako postoji) postaje dopunom nomena (koji je i sam dopuna) pasivnoga glagola, što ga smatramo kopulom, tj. (Gl^f+dopuna¹+dopuna²). U hrvatskom se jeziku²⁰ može prilično nezgrapno²¹ izraziti pade-

¹⁶ Mogu biti tzv. efektivni, apelativni, elektivni i estimativni glagoli.

¹⁷ Katičić, nav.dj., t. 75.

¹⁸ Neprimjereno s obzirom na to da sve elemente rečenice možemo shvatiti kao proširke predikata.

¹⁹ Grevisse, *Le bon usage*, Paris 1969, t. 206.

²⁰ Te pasivne konstrukcije hrvatskom su jeziku općenito strane, a instrumental zvuči osobito neprirodno, kao i prijedložni izraz s prijedlogom po.

²¹ Koja je konstrukcija vjerojatno i nastala upravo pod utjecajem francuske, npr. *Balzac par lui-même*, tj. »Balzac sam o sebi«.

žom (instrumentalom: *Zagreb njim samim*, naslov!), ali češće se izražava prijedložnim izrazom (*od/po* + imenica: *Viđen je od mnogih.*), kao i u francuskom jeziku (*de/par* + imenica: *Elle est adorée de tout le monde.*)

3.1.2. Primarno proširivanje subjekta – dopuna nomena

Dopuna nomena²² obvezatna je uz neke imenice i pridjeve²³ koji su bez te dopune nepotpuni (npr. hrv. *siromašan/siromasi duhom*²⁴, fr. *pauvre en esprit*). Te se dopune prema svojim imenicama i pridjevima odnose kao objekti prema svojim glagolima, što je najočitiije kad su dopunjena imenica ili pridjev predikatna imena (hrv. *On je žedan vode*). Npr. u hrvatskom dopune mogu biti sljedeći pridjevi i imenice: *pun, sit, gladan, žedan, potrebit, željan, vrijedan, vješt, ravan, drag, mio, zadovoljan, izobilan, bogat, siromašan; bogataš, siromah*, a u francuskom, dakako, imenice i pridjevi istog sadržaja. Možemo pretpostaviti da svaka takva dopuna nomena i nastaje elipsom predikata u imenskom predikatu (npr. *siromah duhom* od *On je siromah duhom.*, tj. glagol-spona + dopuna¹ + dopuna²). U takvim konstrukcijama nalazimo zadane padeže i prijedloge. Takvi se pridjevi u francuskom dopunjuju uglavnom prijedložnim izrazima s prijedlozima *de* i *en* (*court de jambes, fort en mathématiques*), a u hrvatskom npr. s prijedlogom *na* (*jak na jeziku*). Ako je nomen subjekt, dopunu subjektnog nomena možemo posebno odvojiti kao **proširivanje subjekta** (*Blaženi siromašni duhom.*).

3.2. Sekundarno proširivanje dodacima: atribut, apozicija, predikativ

3.2.1. Proširivanje imenica atributom i apozicijom

3.2.1.1. Atribucija, proširivanje imenice, atribut (fr. *complément de nom*).

Atribucija je uvrštavanje predikata iz ishodišne atributne odnosne rečenice uz imenicu u glavnoj. Atribut može biti pridjevski (hrv. *bijele ptice*, fr. *ses beaux yeux*), imenički (koji u hrvatskom obilježuje genitiv: *knjiga mojega oca*), ali i prijedložni izraz (fr. *la minutie des gens, l'homme au chapeau noir*; hrv. *čovjek bez šešira*). Atributi mogu još biti brojevi i količinski prilozi.

3.2.1.2. Apozicioniranje, proširivanje imenice, apozicija. Preoblikom apozicioniranja predikatna imenica jedne ishodišne rečenice uvrštava se uz ime-

²² Naziv označuje ono što se u hrv. terminologiji naziva samo dopunom, Katičić, nav.dj., a riječ je o imeničkoj dopuni imenica i pridjeva kojom se nadopunjuje njihovo značenje.

²³ Katičić, nav.dj., t. 349, str. 125.

²⁴ U francuskom je to: *les pauvres en esprit*, u engleskom također: *in spirit* = u duhu, prijedložni izraz, jasniji od hrvatskog biblijskog prijevoda instrumentalom (*duhom*). Općenito, ovo je primjer za veću jasnoću prijedložnih konstrukcija, jer prijedlozi naglašavaju značenje padeža.

nicu u drugoj onako kako se pridjev uvrštava atribucijom (fr. *un enfant prodige, la ville de Paris*²⁵; hrv. *otac-div*²⁶).

3.2.2. Sekundarno proširivanje predikatnoga glagola, predikativizacija, predikativ

Predikativ, za koji smo rekli da se zapravo nalazi između primarnog i sekundarnog proširivanja, ovdje uvrštavamo u sekundarne proširke jer se uvrštava subordinacijskom preoblikom, tj. uvrštavanjem predikatnog imena iz jedne ishodišne rečenice uz glagolski predikat druge. Preobliku nazivamo *predikativizacijom*²⁷ da bismo je razlikovali od atribucije.

Dodani pridjevski predikat slaže se s onom imenicom koja je jednaka subjektu njegove rečenice. Npr. hrvatska rečenica

Oni su ga osudili ni kriva ni dužna.

nastaje od ishodišnih rečenica:

Oni su ga osudili.

On je ni kriv ni dužan.

Za razliku od priložne oznake, koja predikat pobliže određuje, u takvu proširivanju predikatu dodajemo dodatni sadržaj. Predikativ izražava način postojanja što ga o subjektu ili o objektu iznosi izrečeni ili podrazumijevani glagol. Njime se, dakle, izriče nešto o subjektu ili o objektu²⁸, što se vidi i iz slaganja pridjeva u proširku sa subjektom, odnosno s objektom rečenice (fr. *Elle part furieuse*). Ako je proširak imenica, u hrvatskom može biti ili u instrumentalu (*Smatraju je vješticom*.) ili u prijedložnom izrazu s prijedlozima *kao* i *za* (*Priznao ga je za prijatelja*.; *Izabrali su ga kao predsjednika*.) ili, u starinskom govoru, u akuzativu (*Mene uzmi gospodara*.).

Takve konstrukcije u latinskoj se gramatici navode kao predikatne upotrebe imenica i pridjeva (npr. *Milites laeti in castra redierunt. Invitus te offendi. Cicero consul habuit quattuor orationes in Catilinam*.). Predikati se proširuju imenicama koje znače čast i službu: *consul, praetor, imperator, dictator*; *dob: infans, puer, iuvenis, senex*; te pridjevima: *laetus, tristis, frequens, primus, ultimus*.

Odlučujemo se za naziv *predikativ* (tj. 'onaj koji nešto izjavljuje, kazuje o nečemu') zbog nekoliko razloga: 1. jer previše ne odstupa od već postojećeg

²⁵ Ovdje je apozicija imenica *la ville*, a determinirana imenica *Paris*.

²⁶ U hrvatskom su to najčešće složenice.

²⁷ U *Sintaksi R. Katičića* to se naziva preoblikom predikatnog proširivanja, a mi bismo je morali nazvati predikativnom preoblikom predikatnog proširivanja, za razliku od sveg ostalog proširivanja predikata.

²⁸ Primjeri za dodatak koji se odnosi na subjekt: fr. *Il part furieux. Il fut choisi pour chef*.; hrv. *Izabran je za ravnatelja. Sava teče mutna*. Primjeri za dodatak koji se odnosi na objekt: hrv. *Izabrali su ga za ravnatelja*.; fr. *On l'a choisi pour chef*.

nazivlja (u hrvatskom *predikatni proširak*, u francuskom *prédictat*); 2. jer jednom riječju označuje ono što želimo, poput naziva ostalih sekundarnih dodataka (atribut, apozicija); 3. jer ne stvara zabunu glede pitanja je li riječ o proširku predikata ili o proširku koji je predikat, već istovremeno označuje i jedno i drugo, s time da je osnovni dojam da se nešto o nečemu kazuje, a da to nije primarni predikat; 4. jer se naziv dobro uklapa u oba jezika; 5. jer isti naziv upotrebljava i J. Jernej u svojoj raščlambi rečenice (u talijanskoj gramatici).

Takvu konstrukciju hrvatska gramatika naziva *predikatnim proširkom*, a francuska ne razlikuje od spomenutih slučajeva dopunjavanja kopulativnih glagola, te ih naziva *predikatom* ili *atributom*²⁹. Zbog toga bi bilo moguće i takvu preobliku nazvati atribucijom, ali je ipak, od ukazivanja na paralelizam preoblikovanja, važnije razlikovati sekundarno proširivanje imenice od sekundarnog proširivanja predikatnoga glagola. Riječ je o primjerima tipa: hrv. *Sava teče mutna.*, *Konj njišteći trči.*; fr. *Ma barbe pousse blanche. Il est tombé en courant.*

Npr. rečenica

Ma barbe pousse blanche.

nastaje od sljedećih ishodišnih rečenica:

Ma barbe pousse.

Ma barbe est blanche.

Učinak smisla takvih konstrukcija, koji je u hrvatskome izrazito obilježen, osobito kad je riječ o predikatnoj uporabi pridjeva, navodi nas na pomisao da su te konstrukcije semantički negdje između primarnog i sekundarnog proširivanja, između priložnih oznaka i atributa. Na mjestu gdje bismo očekivali neobilježeni adverb, uvrštava se atribut koji se slaže sa subjektom.

Kao što smo već rekli, u latinskim gramatikama takve konstrukcije (*Milites laeti in castra redierunt.*) nalazimo pod naslovom »predikatna upotreba imenica i pridjeva«, dakle, svakako među dodacima predikatu. Međutim, bez obzira na postojanje istovjetne konstrukcije u hrvatskom, preporučuje se da se taj dio predikata prevodi adverbom, dakle, neobilježeno, kako bi bilo posve jasno da se riječ dodaje predikatu: *Vojnici se veselo vratiše u tabore.* umjesto *Vojnici se veseli vratiše u tabore.*

Premda je predikativ likom atribut, upravo ga adverbni položaj (uz predikatni glagol) adverbijalizira.

4. Rekcija/rektiv, dependencija/dependent

Da bismo znali prepoznati koliko informacije pojedina riječ u rečenici zaista donosi, da bismo znali što u stranom jeziku treba jednostavno svladati kao gramatički uzorak, automatizam, a što nam se nudi kao mogućnost izbora, po-

²⁹ Npr. Grevisse.

trebno je upoznati se s gramatičkim uvjetovanostima pojedinih jezika. U hrvatskom npr. moramo naučiti s kojim padežima idu pojedini prijedlozi, u francuskom moramo naučiti prijedloge koje zahtijevaju prelazni glagoli, itd. Takav pristup doprinosi podrobnosti opisa jezika, ali je nadasve neophodan s praktične strane, tj. u svladavanju stranih jezika. Informacija, istinsko značenje, samo je ondje gdje postoji izbor, ostalo je zalihosno. Stoga obraćamo posebnu pozornost onim rečeničnim elementima koji uvjetuju pojavu drugih elemenata, tj. obvezatno im otvaraju mjesto, njima upravljaju. Takve upravne riječi nazivamo *rektivima*, a o njima zavisne riječi *dependentima*. Naime, predikatni glagol ili nomen direktno upravljaju, jačom ili slabijom rekcijom, svim svojim primarnim prošircima, a predikat i ti primarni proširci dalje upravljaju svojim sekundarnim prošircima, itd. Neki su dependenti vrlo slobodni, kao što je to slučaj s priložnim oznakama, ali i oni katkada mogu biti obvezatni. Kod rektiva, dakle, uvijek vodimo računa o semantičkoj crti *+/-obvezatno*, kako bismo znali je li riječ o automatizmu ili o izboru.

5. Što sve neposredno proširuje predikat?

Neki predikatni glagoli i nomeni, osim *objekata* i *adverbne oznake* kao relativno obvezatnih primarnih proširaka, zahtijevaju i *dopune*. Predikati, osim toga, mogu imati i sekundarni proširak, tj. dopunu/dodatak koji proširuje sadržaj predikata te se odnosi na imenicu koja je zajednička objema ishodišnim rečenicama, a za koji ovdje predlažemo naziv *predikativ*. Taj je proširak sekundaran samo zbog toga što nastaje preoblikom dviju rečenica, ali je zapravo izravnih proširak predikata, a ne posredni, kao što je to slučaj s atributom i apozicijom, dodacima imenica.³⁰

5.1. Spone

Na nepotpune glagole s dopunama (fr. *Il devient triste.*), ali i na neke glagole radnje (fr. *Ma barbe pousse blanche. La neige tombait blanche.*) i neke pasivne glagole (fr. *Je suis regardé comme coupable.*), praktično je gledati kao na svojevrsnu sponu imenskoga predikata³¹, bez obzira na činjenicu da je jednom riječ o primarnom (dopuna glagola), a drugi put o sekundarnom (predikativ/dodatak glagola) proširivanju. Dakle, imenskim predikatom ne bismo smatrali samo

³⁰ Nakon sekundarnog proširivanja postoji, dakako, mogućnost tercijarnog itd. proširivanja raznih rečeničnih elemenata.

³¹ Kao što to čini francuska terminologija, npr. Grevisse, t. 206. Primjeri: *Dieu est juste. Bog je pravedan. Ces gens étaient les fous, Démocrite le sage. Ti su ljudi bili ludaci, Demokrit mudrac. Vous paraissez contents. Izgledate zadovoljni. Il part furieux. Odlazi bijesan. La neige tombait dense et affreuse. Snijeg je padao gust i strašan. Ma barbe pousse blanche. Brada mi izrasta bijela. Il fut choisi pour chef. Izabran je za šefa. Il sera regardé comme coupable. Bit će smatran krivcem/kao krivac.*

vezu glagola ‘biti’, kao spone, i predikatnog imena, već bi se pojam spone/kopule mogao proširiti i na glagole nepotpuna značenja koji zahtijevaju dopune, kao i na glagole koji fakultativno, apstrahiranjem (deetimiziranjem) vlastitoga značenja, mogu otvoriti mjesto proširku (*Sava teče mutna.*). Prema obliku takva glagola, nomen u imenskom predikatu, odnosno dopuna, odnosno proširak, dobivaju kategoriju lica, vremena i načina. Stoga sponama možemo smatrati:

- a) **glagol ‘biti’** (hrv. *On je dobar.*);
- b) **glagol nepotpuna značenja koji zahtijeva dopunu** (hrv. *Postao je šef.*);
- c) **pasivni glagol s agensom radnje kao dopunom** (fr. *L’élève est instruit par le maître.*) uvrštenom preoblikom pasivizacije;
- d) **glagol koji apstrahiranjem značenja fakultativno može otvoriti mjesto predikativu** (fr. *Ma barbe pousse blanche.*; hrv. *Sava teče mutna.*) uvrštenom preoblikom predikativizacije.

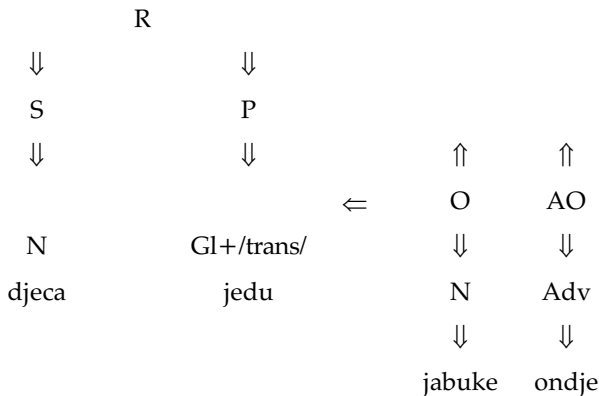
6. Prikaz proširivanja

6.1. Prikaz derivacijskoga stabla rečenice

Legenda za hrvatski: R – rečenica, S – subjekt, P – predikat, O – objekt, AO – adverbna oznaka, D – dopuna, D¹ – primarna dopuna, D² – sekundarna dopuna, PA – pasivni agens, Pv – predikativ, Gl – glagol, Gl_s – glagol-spona, N – nomen, Adv – adverb.

Legenda za francuski: Ph – rečenica, S – subjekt, P – predikat, O – objekt, CA – adverbna oznaka, C – komplement, C¹ – primarni komplement, C² – sekundarni komplement, PA – pasivni agens, Pf – predikativ, V – glagol, Vc – glagol-kopula; N – nomen, Av – adverb.)

Primjer 1. *Djeca ondje jedu jabuke.*

Slučajevi glagola-kopule s imenskim predikatom i s dopunama prikazuju se na sljedeći način:

Primjer 2.: *On je dobar.*

On postaje dobar.

S+P (Gl^s + dopuna) tj. glagol-spona + dopuna.

Primjer 3.: *Postavio ga je za šefa.*

S+P+O (Gl^s + dopuna + objekt), tj. glagol-spona s dopunom i objektom.

Primjer 4.: *Kanta je puna smeća.*

On je obožavan od sviju.

S+P (Gl^s+dopuna¹+dopuna²/PA), tj. glagol-spona s primarnom dopunom, te s dopunom dopune, koja može biti i pasivni agens.

Dakle, u rečenici **S—P—O/D—AO** jesu:

Primarni proširci (objekti, adverbne oznake, dopune/komplementi):

S	⇒	N		+D
P	⇒	V		
		↓		+AO
		V	⇒	Gl/–trans/
				Gl/+trans/ +O
				Gl ^s +D
				Gl ^s +D+O
				Gl ^s +D ¹ +D ² /PA

Primarno-sekundarni proširak predikata (predikativ)

P	⇒	V		S
		↓		↑
		V	⇒	Gl/–trans/ ← +PV

Sekundarni proširci

Imenica:	N	+Atr
	N	+AP
Predikatnoga glagola ³² :	Gl	+PV

³² Predikativ ponavljamo u sekundarnom proširivanju jer se uvrštava sekundarnim proširivanjem.

6.2. Prikaz gramatičkog ustrojstva primarnog i sekundarnog proširivanja jednostavne rečenice

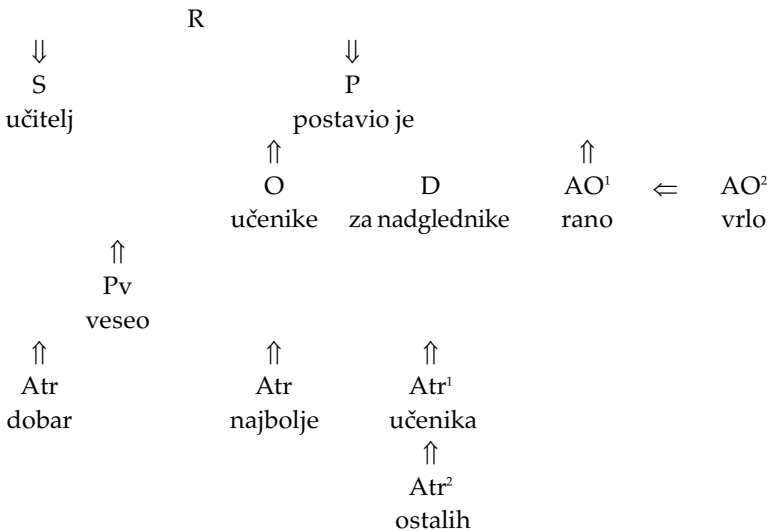
PRIMARNI PROŠIRCI	
PREDIKATA	objekt (dir. i indir.) dopuna/komplement glagola priložna oznaka (1 i 2) ³³
SUBJEKTA	dopuna nomena
PRIMARNO-SEKUNDARNI PROŠIRAK	
PREDIKATA	predikativ
SEKUNDARNI PROŠIRCI	
NOMENA	apozicija atribut
PREDIKATA	predikativ

Predikativ ponavljamo među sekundarnim prošircima radi uvrštavanja preoblikom subordinacijskog, tj. sekundarnog proširivanja.

Primarni se proširci (pa tako i dopune) bilježe u istoj razini, a sekundarni u njoj subordiniranoj, a predikativ između primarnih i sekundarnih.

Npr. sljedeća rečenica može otprilike ilustrirati osnovno primarno i sekundarno proširivanje predikata:

Dobar učitelj postavio je, veseo, najbolje učenike za nadglednike ostalih učenika vrlo rano.

³³ Položaj priložne oznake poseban je; ona može biti primarni proširak predikatnoga skupa, ali i proširak takve primarne priložne oznake.

Expansions de la phrase indépendante (verbes copulatifs et le prédicatif)

Résumé

Essayant d'approcher l'analyse de la phrase indépendante en français et en croate, ainsi que la terminologie linguistique décrivant celle-ci, l'auteur suggère une description de la structure grammaticale de la phrase indépendante élargie par des expansions, mais se référant spécialement aux verbes copulatifs et à ce que la terminologie linguistique croate nomme *l'expansion de prédicatif* (*predikatni proširak*). Une telle analyse considère les compléments comme expansions sémantiquement obligatoires. C'est ainsi que les expansions primaires du prédicatif deviennent non seulement les objets (directs et indirects) et les adverbiaux, mais aussi bien les compléments du nom et du verbe prédicatif (considéré alors comme *copule*), ainsi que les compléments du sujet. Les expansions secondaires seraient les expansions non obligatoires (nommées *adjonctions*) du nom (apposition, attribut). Pour l'expansion non obligatoire du verbe prédicatif, qui est un complément primaire/adjonction secondaire, on propose ici le terme *prédicatif* (*Ma barbe pousse blanche.*).

Ključne riječi: sintaksa rečenice, proširivanje, jednostavna rečenica, kopulativni glagoli, hrvatski jezik

Key words: syntax of sentence, expansions, phrase, copulae, Croatian

